

Ганна ОНУФРІЙЧУК

Національна академія наук України

Символьні характеристики української етнофразеології: біполярна пара „ЛЮДИНА – ТВАРИНА”

Мова є багатим об'єктом наукового розгляду, адже вона неоціненний скарб та окраса народну. Нев'янучу красу мови найвиразніше передають фразеологічні одиниці, зокрема в етнолінгвістичному плані. Вони давно стали одним із важливих об'єктів етнолінгвістики, яка відстежує тісний взаємозв'язок мови та етносу, мови та етнокультури. Вивчення фразеології в концептуальному та етнокультурному висвітленні започаткували Б. Грінченко, М. Костомаров, А. Кримський, О. Потебня, Л. Скрипник, М. Сумцов та ін.

У мові звук спочатку осмислюється, потім слова та їх значення об'єднуються і творяться словосполучення та речення безобразного та образного характеру. Всі вони проникають в нашу свідомість передусім через фразеологізми, адже людина мислить образами. Образно-ідіоматична народна фразеологія (етнофразеологія) – це здебільшого продукт народного образного мислення¹. Етнофразеологізми відтворюють історичні події й соціальне життя, вирізняють найменші порухи людського серця, розповідають про неосяжний світ людських почувань. Вони – скарбниця для реалізації уявлень народу. Добірна народна фразеологія, як зазначав І. Огієнко, – „душа кожної мови, сильно її красить і збагачує”².

Щоденне спостереження людини за поведінкою одомашнених чи диких тварин спонукає її до утворення цілого ряду мовних одиниць, які через порівняння поєднують ознаки тварини та людини, передусім за звичками, поведінкою, фізичними рисами. Внаслідок цього розвиваються персоніфікація та

¹ В. Жайворонок, *Українська етнолінгвістика*, Київ 2007, с. 33–34.

² І. Огієнко, *Історія української літературної мови*, Київ 2001, с. 41.

символіка, пов'язані з характерними особливостями тваринного світу. Людина насамперед осмислює зовнішню форму, а вже потім надає всебічно осмисленим об'єктам значення символу, прагматичних особливостей³, також вона має властиві лише їй риси характеру, як позитивні – працьовитість, вірність, відданість, слухняність, дисциплінованість, чесність, мужність, принциповість, так і негативні – брехливість, боягузтво, лінь, підлість, підступність, лицемірство, жадібність, надмірна цікавість. Усі ці риси / якості людини яскраво постають у біполярній парі „ЛЮДИНА – ТВАРИНА”, для глибшого пізнання поведінки людини в колі інших живих істот та її відображення в етнофразеології, розглянемо на прикладі кількох зразків.

Біполярна пара „ЛЮДИНА – КІТ (КІШКА)”. Кіт (кішка – самка kota; зменшено-пестливе – кішечка) (у прямому значенні) – свійська тварина родини котячих, що знищує мишей і щурів, самець кішки; у народному уявленні ця тварина небезпечна, бо стоїть на межі двох світів – реального і потойбічного⁴. Як стверджують деякі маги, кіт може переходити в потойбічний світ, він у цьому сенсі є провідником, а тому якщо господарю kota буде загрожувати небезпека з потойбіччя, ця тварина стане перед ним і захистить його. Кіт (кішка) – це найбільш різностороння тварина у символічному значенні, адже він поєднує у собі як позитивний, так і негативний символ. Ця тварина у народному віруванні виступає символом незалежності; зла, диявола, відьми; темряви і смерті; охоронця малої дитини; шкідливого ласуна. За віруваннями наших предків, кіт міг бути помічником як богів, так і відьом, чортів. Дуже шанували котів стародавні єгиптяни, лакські племена. Японці вважали kota злою істотою, яка володіє надприродною силою. Зате в Китаї, навпаки, вірили, що він здатен проганяти злих духів. У Єгипті цих тварин називали „добрими духами житла.” Їм будували храми, дарували зображення кішок, зроблені із золота і срібла. Єгипетська богиня радості та веселощів Баст зображувалася у вигляді жінки з головою кішки. Також кіт був однією з іпостасей бога Ра. У написах на фараонських гробницях Ра названо „котом – месником богів.” У „Книзі мертвих” кіт, як одне з утілень цього бога, бореться зі змієм. Можливо, саме звідси постав образ kota-змієборця, який часто побутує у східнослов'янських казках⁵. У лакців (народ у Республіці Дагестан) існував добрий дух оселі Кікі, що був копією kota⁶. У римлян кішка слугувала символом незалежності, її зображення було неодмінним атрибутом богині Свободи – Лібертас. Тому вождь повсталих рабів Спартак вмістив бронзове зображення кішки на бойовий прапор своїх легіонів⁷.

³ В. Галайчук, *Фітонім дуб як формант фольклорної „картини світу”: семантика, прагматика, синтагматичні та парадигматичні зв'язки* [в:] „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип. 30, 2003, с. 183.

⁴ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, Київ 2006, с. 288.

⁵ *Kit*, <http://about-ukraine.com/index.php?text=1723>, [20.05.2015].

⁶ *Словник символів культури України*, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].

⁷ І. Заянчковський, *Пам'ятники тваринам*, Київ 1983, с. 107–108.

Проте у більшості країн Європи, Америки, Азії кіт – це зловорожа істота, диявол, відьма та ін. Перекази, легенди нараховують десятки злих істот, що перетворювались у чорних кішок. Вчені вважають, що причиною таких вірувань був чорний колір тварин, а також світіння очей у нічний час. У давнину, щоб уникнути у майбутньому пожежі, під час грози господарі із оселі виганяли чорних кішок. Як стверджує Г. Булашев, в Україні kota (кішку) вважали творінням Бога, добрим оберегом від зла, добрим духом житла. Тому й досі зберігся звичай, що першим у новозбудовану хату має зайти кіт. Проте люди остерігалися чорних котів, особливо коли вони перебігали дорогу. У деяких регіонах вважали: у хвості kota є отрута, а тому існував звичай відрубувати його кінець⁸. Найчастіше у віруваннях kota вважали все-таки нечистим, адже є легенда, що кіт колись з'їв чорта. Також люди вірять, що прибудний кіт спричиняє зубожіння сім'ї⁹.

В етнофразеології зоофразема із ключовим компонентом *kit* (кішка) передає як позитивні, так і негативні якості, зокрема ненаситність, лицемірство, хтивість, злість, жадібність, підступність, сміливість, досвідченість та ін., які переносяться у народному мовленні на людей та символізують їхні риси характеру й поведінки. Оскільки за своєю сутністю кіт (кішка) є супутником людини у її житті, то не випадково ця тварина в етнофразеологізмах, символізує такі риси людини, як сварливість, напр.: *живуть як кіт з собакою*¹⁰ або *любляться як кішка з собакою*¹¹, тобто у стосунках людей немає кохання, злагоди, а наявна ворожнеча, сварки; напр.: *котіві смішки, мишці слізки*¹² – так кажуть про людину, яка знущається чи насміхається над слабшим; жадібність висвітлена у фразеологізмі *гребе як кішка лапою*¹³ або *ласий до грошей як кіт до сала*¹⁴, тобто як кішка тягне щось смачненьке, так само людина забуває про заповіді Божі та стає жадібною і ненаситною до чогось, наприклад, до грошей, адже цю жадібність яскраво підкреслює така риса kota, як любов до сала. Сталий вислів *чатує на нього як кішка на миш*¹⁵ яскраво відображає таку рису вдачі kota, як підступність. Ця риса притаманна багатьом людям, бо як чатує кішка на мишу, так і чатує підла людина на свою жертву. Заздрість, яка характерна для кішки, відтворюється у сталому вислові *допався як кіт до (на) сала (сметани,*

⁸ Г. Булашев, *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях*, Київ 1992, с. 330.

⁹ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник, ор. cit.*, с. 288.

¹⁰ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, Київ 2001, с. 66.

¹¹ *Ibidem*, с. 50.

¹² М. Пазяк, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, Київ 1989, с. 185.

¹³ *I dem*, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток, ор. cit.*, с. 162.

¹⁴ *Ibidem*, с. 103.

¹⁵ *Ibidem*, с. 209.

миши)¹⁶, тобто ненаситно, ласо, пожадливо, заздрісно, пристрасно, дуже енергійно¹⁷. Символом лицемірства виступає фразеологічна одиниця *грати в kota і мишу*¹⁸ – бути нещирим, хитрувати, лицемірити. Задержуваність відображає етнофразеологізм *грається з ним як кіт з мишею*¹⁹, тобто заривається із кимось, адже кіт грається із мишею, яка є для нього не тільки їжею, але й іграшкою. Таку рису як хуліганство символізує фразеологізм *знає кішка, чиє м'ясо з'їла*²⁰ – той, хто зробив щось погане, все одно себе видасть своєю поведінкою. Цікаве символічне значення передає фразеологізм *вигинається як кішечка*²¹, тобто людина поводить, як кішка, ластиться, вигинає спину, муркоче.

Рідше знаходимо етнофразеологізми з ключовою лексемою *кіт (кішка)* на позначення позитивних ознак. Серед таких прикладів можна виокремити фразеологічні одиниці на позначення достатку, напр., *живе як кіт у маслі*²², тобто як добре живе кіт біля постійного джерела їжі (біля масла), так само і живе людина, яка має під боком джерело свого фінансового достатку. Ще однією позитивною спільною рисою kota та людини є сміливість, напр., *один кіт стада мишей не боїться*²³. Так кажуть про безстрашну і сміливу людину. Досвідченість відображає фразеологічна одиниця *старий кіт, а масло любить*²⁴ – так говорять про людину, яка здобула великий досвід в тій чи іншій справі. Сталий вислів *найліпше котові і попові*²⁵ символізує вигідне зручне становище людини, яка завжди має достаток.

З давніх-давен жінка є берегинею домашнього вогнища, а тому кажуть: *без жінки як без кішки*²⁶, тобто важливість жінки у сім'ї підкреслюється важливістю кішки у житті людини.

В українському фольклорі кіт (кішка) виступає символом охоронця немовляти, кмітливим помічником²⁷. У народі з котом порівнюють людину (зокрема й дитину), яка любить поспати. У давні часи, перед тим як новонародженого покласти в колиску, баба-повитуха клала туди kota з такими словами: *щоб дитя*

¹⁶ *Ibidem*, с. 166.

¹⁷ *Словник фразеологізмів української мови*, уклад. В. Білоноженко, Київ 2003, с. 298.

¹⁸ *Ibidem*, с. 167.

¹⁹ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *ор. cit.*, с. 53.

²⁰ *Збірка українських приказок та прислів'їв: Репринтне відтворення вид. 1929 р.*, Київ 2002, с. 57.

²¹ *Словник символів культури України*, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].

²² М. Пазяк, М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *ор. cit.*, с. 48.

²³ *I d e m*, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, *ор. cit.*, с. 186.

²⁴ *Ibidem*, с. 186.

²⁵ М. Пазяк, *Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми*, Київ 1991, с. 304.

²⁶ *I d e m*, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *ор. cit.*, с. 61.

²⁷ *Словник символів культури України*, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].

спало як кіт. Поколисавши кота, баба викидала його з колиски, а натомість клала дитину і промовляла: *на кота вуркота, а на дитину дрімота*. Не випадково у багатьох колискових піснях часто згадують про кота, напр.: *Ой на кота – воркота, На дитину – дрімота! Ой на кота – все лихо. Ти, дитино, – спи тихо*²⁸.

За народними віруваннями, спостерігаючи за поведінкою цієї тварини, визначають погоду: *кішка на мороз у пічурку ховається; як кіт на печі, холодно надворі; як кіт у піч ховається, то буде холодна погода*²⁹.

Народна зоофразеологія не обмежується лише свійськими тваринами. Чільне місце в ній посіли дикі звірі, птахи, риби, змії й комахи тощо. Наприклад, контакти людини із лисицею (лисом), ведмедем чи соколом породили у народному мовленні такі вислови: *обкис як лис*³⁰; *ласий як лис на кури*³¹; *знати лисицю по хвості*³²; *кожний лис свою нору любить*³³; *ведмідь корові не брат*³⁴; *ласий як ведмідь до меду*³⁵; *сильний, але і дурний, як ведмідь*³⁶; *гол як сокол*³⁷; *мертвим соколом не ловлять і ворон*³⁸; *сокола з рук не пускай*³⁹.

Біполярна опозиція „ЛЮДИНА – ВОВК”. Вовк (у прямому значенні) – хижак родини собачих, звичайно сірої масті, у переносному – символ зла, жадібності, жорстокості, лицемірства, брехні, кровожерливості. Вовк, поза своїм прямим значенням, відіграє важливу роль у зооморфічному зображенні демона. Про диявольську природу вовка мовиться в народних оповіданнях: *„Бог створив пса, щоб служив людині, а Біда – вовка, щоб їй шкодив”*⁴⁰. Ця тварина також виступає символом доблесті, честі, мужності у римлян та єгиптян. У багатьох міфологіях вовк асоціювався з богом війни або вождем дружини. Часто вовк є родоначальником племені. Прикладом у цьому плані є міф про засновників Риму, братів-близнюків Ромула та Рема, що були вигодовані вовчицею. Відома легенда про персидського царя Кіра, котрого також вигодувала вовчиця. Подібні

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник, ор. cit.*, с. 288.

³⁰ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток, ор. cit.*, с. 104.

³¹ *Ibidem*, с. 103.

³² М. Пазяк, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини, ор. cit.*, с. 209.

³³ *Ibidem*, с. 209.

³⁴ М. Пазяк, *Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми, ор. cit.*, с. 26.

³⁵ I d e m, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток, ор. cit.*, с. 103.

³⁶ I d e m, *Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру, Київ 1990*, с. 411.

³⁷ I d e m, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток, ор. cit.*, с. 27.

³⁸ I d e m, *Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру, ор. cit.*, с. 190.

³⁹ I d e m, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини, ор. cit.*, с. 222.

⁴⁰ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник, ор. cit.*, с. 103.

міфи є у монголів, китайців тощо. У слов'янській міфології зустрічаємо також перевтілення вождя племені або дружини в образ вовка, який народився від вогняного змія. Такий персонаж з'являється на світ в образі людини, але з характерною ознакою: „у сорочці” чи з „шерстю вовка”, тобто дивного походження⁴¹. Пов'язаний з образом вовка міфологічний персонаж київського велетня Волха (Волги), який мав дивні властивості обертатися у тварин та птахів. У билинному епосі Волх, на відміну від інших богатирів, обертається то у вовка, то у горностая, то в сокола⁴².

У біблійній традиції вовк символізує жорстокість та кровожерливість. Характеризуючи 12 племен ізраїлевих, Мойсей говорить про племена Веніямина: *Веніямин – хижий вовк: вранці їсть він ловитву, а на вечір розділює здобич*⁴³. Ці риси передають такі вислови, як *накинувся як вовк на здобич*⁴⁴; *вовк не такий лихий як недобрий*; *викликав вовка з лісу*⁴⁵.

Прикладом фразеологізму, який демонструє лицемірство людини, виступає стала мовна одиниця *вовк в овечій шкурі*⁴⁶, тобто йдеться про лиху, лицемірну людину, яка всі свої наміри ховає під личиною добродушності, лагідності та чесності. Цей вислів має біблійне походження, пор.: *Стережіться фальшивих пророків, що приходять до вас у одежі овечій, а всередині – хижі вовки* (Матв. 7:15)⁴⁷.

Загально відомо, що для вовка, як для хижака, характерна підступність. Досліджуючи етнофразеологізми, знаходимо чимало сталих мовних одиниць, які яскраво підкреслюють цю негативну ознаку: *крадеться як (неначе) вовк (до ягняти)*⁴⁸; *любить як вовк вівицю (порося, барана)*⁴⁹; *їж, вовче, чужу кобилу, а моїх овець не руш*⁵⁰.

Водночас такій сильній та жорстокій тварині притаманне і боягузтво, напр., *сторонитися від нього як вовк від сіті*⁵¹; *боїться як вовк вогню*⁵²; фразеологічна

⁴¹ Словник символів культури України, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].

⁴² Персонажи славянской мифологии, сост. А. и С. Кононенко, Київ 1993, с. 42.

⁴³ Словник символів культури України, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].

⁴⁴ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *ор. cit.*, с. 187.

⁴⁵ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, *ор. cit.*, с. 103.

⁴⁶ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *ор. cit.*, с. 233.

⁴⁷ *Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Завіту*, пер. проф. І. Огієнка, Київ 2011, с. 15–16.

⁴⁸ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *ор. cit.*, с. 178.

⁴⁹ *Ibidem*, с. 49–50.

⁵⁰ М. Пазяк, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, *ор. cit.*, с. 204.

⁵¹ *I d e m*, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *ор. cit.*, с. 203.

⁵² *Ibidem*, с. 71.

одиниця *завити (вити) вовком*⁵³; хоч *вовком вий (труби)*⁵⁴ – часто використовується у безвихідній ситуації, коли впадають у відчай. Негативну ознаку передає вислів *який вовк, така і шкіра*⁵⁵, тобто нечесна, лицемірна, підступна людина у своїй суті ніколи не стане кращою. Звідси і вислів *горбатого виправить тільки могила*.

Серед позитивних рис характеру вовка, які знайшли своє відображення у характеристиці людини, є досвідченість, пор. *морський вовк* – досвідчений моряк⁵⁶; *старий вовк не лізе до ями*⁵⁷, *старий (стріляний) вовк* – досвідчена, бувала людина, яку важко перехитрити, обдурити⁵⁸; *з їсти вовка* – набути великого досвіду в якійсь справі; ґрунтовно вивчити що-небудь⁵⁹; сміливість, пор. *піймати (спіймати, впіймати, вхопити) вовка за вухо (вуха)* – виявити сміливість, кмітливість, спритність; уміти використати будь-що з користю для себе⁶⁰.

Біполярна опозиція „ЛЮДИНА – СОВА”. Деяких птахів людина сприймає як містично, зокрема *сову*. Сова (у прямому значенні) – це хижий нічний птах з великою круглою головою, великими очима й коротким гачкуватим дзьобом⁶¹, але (у переносному значенні) сова здавна була уособленням темних зловісних сил. Сова – символ темного, похмурого, тривожного. Більшість видів сов майже в усіх народів давнього і нового світу мають репутацію зловісних птахів. Вірили, що по ночах сова показує чортові гнізда інших птахів, тому вдень птахи переслідували її, аби помститися⁶². Тож цей птах виступає символом спустошення, нещастя, смерті, брехні. Водночас у давнину сова була символом мудрості, глибоких таємниць, знань, обраних (посвячених) людей; у Середні віки птах уособлював веселого та кмітливого мандрівника. Здатність птаха не боятися темряви, вільно рухатися у ній символізувала заглиблення у таїну секретних знань, які недосяжні простим смертним. Сова була символом богині Мінерви (Афіни), яка уособлювала мудрість⁶³.

Г. Булашев стверджує, що єгиптяни вважали сову символом смерті, а середньовічні „фізіологи” й „бестіарії” ототожнюють сову з дияволом, батьком брехні, який боїться сонячного світла, тобто Христа. За українськими народними

⁵³ *Словник фразеологізмів української мови, op. cit., с. 88.*

⁵⁴ *Ibidem, с. 71.*

⁵⁵ М. Пазяк, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини, op. cit., с. 208.*

⁵⁶ I d e m, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток, op. cit., с. 253.*

⁵⁷ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник, op. cit., с. 103.*

⁵⁸ *Словник фразеологізмів української мови, op. cit., с. 162.*

⁵⁹ *Ibidem, с. 265.*

⁶⁰ *Ibidem, с. 128.*

⁶¹ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник, op. cit., с. 558–559.*

⁶² *Класифікація української демонології, <http://pereplut.net/texts/text/27>, [20.05.2015].*

⁶³ *Словник символів культури України, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].*

віруваннями, сови й пугачі походять від кішок, тому в них котячі голови, і крик їхній нагадує крик кішки. Поява сови і пугача поблизу села наводить на всіх жителів нудьгу й смуток, а крик сови й пугача на хаті взагалі віщує пожежу або смерть когось із членів родини⁶⁴.

В українських прислів'ях, повір'ях, легендах совам даються негативні оцінки: *нащо пугачеві дзеркало, коли він і так знає, що гарний; не пара сова для сокола; спить сова та й кури бачить*. Але якщо сміється „у-ху-хуу” чи „увіт, увіт, увіт” – хтось вийде заміж; кричить – дівчина приведе дитину. У Середні віки сова – символ Тіля Уленшпігеля (герой середньовічних нідерландських та німецьких легенд), веселого і кмітливого мандрівника, який ходив по світу, викриваючи недолугість, марновірство, забобонність. У творчості Т. Шевченка сова символізує справедливу кару, відплату визискувачам, кривдникам за моральне зло, розпусту, жорстокість⁶⁵. У поемі „Чернець” є слова: „А сивий гетьман, мов сова, Ченцеві зазирає в вічі”, де, можливо, йдеться про мудрого Мазепу, який зазирає в очі „лихом не добитому” Палієві, що не збагнув далекоглядних гетьманових розрахунків і став йому на дорозі⁶⁶.

В українській етнофразеології зоофразема із ключовим компонентом *сова* теж передає як позитивні, так і негативні якості. Серед негативних можна виділити безнадійність, зазнайкуватість, хитрість, хижість, недосвідченість, непорядність, ненажерливість, самолюбство тощо. Яскравим прикладом фразеологізму, який демонструє хитрість, виступає вислів: *сова хоч спить, та курей бачить*⁶⁷; *сова спить, а кури бачить*⁶⁸ – ця ознака характерна більшості. Про осіб, поведінка яких символізує хижаків, кажуть: *знати сову по польоту (пір'ю)*⁶⁹; *вчепився як сова кігтями*⁷⁰. Тут проявляється хижість, зарозумілість, що притаманно надмірно гордим людям, цю ж ознаку характеру символізує фразеологічна одиниця *не бачить сова, яка сама*⁷¹ – тобто спочатку дивися на себе, а вже потім на інших. Здебільшого це амбітні особи, які випадково та ненадовго опинилися на вершині успіху. Фразеологічна одиниця *надувся як сова*⁷² символізує озлобленість. Так кажуть про людину, яка виразом свого обличчя схожа на сову, тобто надула щоки від образи чи злоби. Недосвідченість людини підкреслюється етнофразеологізмом *не бачити смаленої сови*, тобто бути

⁶⁴ Г. Булашев, *op. cit.*, с. 368.

⁶⁵ *Словник символів культури України*, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].

⁶⁶ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, *op. cit.*, с. 559.

⁶⁷ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *op. cit.*, с. 352.

⁶⁸ *I d e m*, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, *op. cit.*, с. 222.

⁶⁹ *Ibidem*, с. 221.

⁷⁰ М. Пазяк, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *op. cit.*, с. 160.

⁷¹ *I d e m*, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, *op. cit.*, с. 221.

⁷² *I d e m*, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, *op. cit.*, с. 74.

недосвідченим, зазнавати труднощів, випробувань у житті⁷³. В іншому фразеологізмі втілюється непорядність *сові сонце очі коле*⁷⁴ – так кажуть тоді, коли виводять брехливу людину *на чисту воду*. Пор. ще: *самолюбство – знає сова, що красна сама*; *впертість – коли сова заструбіє, то вище сокола літає*. Фразеологічні одиниці *сова не виведе сокола*; *сова не виведе сокола, а все совеня*; *сова не приведе сокола*⁷⁵ характеризують людей, які вперто добиваються поставленої мети і цим же шкодить не тільки собі, а й оточенню. Тому й кажуть „*вище голови не скочеш*”. Побутує і вислів *дівка як сова*⁷⁶ про сову як надзвичайно гарного та гордовитого птаха, що притаманне юним дівчатам-красуням.

Рідше у народному мовленні знаходимо приклади етнофразеологізмів з символом *сова* на позначення позитивних ознак. Серед таких прикладів можна виокремити фразеологічні одиниці на позначення мудрості, що виявляється у порівнянні *головатий як сова*⁷⁷. Так називають мудру людину, з високими розумовими здібностями, співставляючи із совою, так називають мудру людину з великими розумовими здібностями, у якої, порівняно із тілом, велика голова.

Отже, біполярна пара „ЛЮДИНА – ТВАРИНА” яскраво відобразилася в українському народному мовленні, у прислів'ях, приказках і особливо в народній фразеології, яка виступає міцним будівельним матеріалом мови. Ці фразеологічні одиниці є частовживаними у народному мовленні, особливо для увиразнення негативних рис характеру людини, її вдачі, способу життя тощо. Саме в етнофразеологізмах і постає символічний образ людини, яка одвічно спілкується з тваринним світом, тому вивчення цих одиниць дає змогу зануритися в культуру, пізнати символічність мовних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

- Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Завіту, пер. проф. І. Огієнка, Київ 2011.
- Булашев Г., *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях*, Київ 1992.
- Галайчук В., *Фітонім дуб як формант фольклорної „картини світу”: семантика, прагматика, синтагматичні та парадигматичні зв'язки [в:] „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип. 30, 2003, с. 182–196.*
- Жайворонок В., *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, Київ 2006.

⁷³ *Словник фразеологізмів української мови, op.cit.*, с. 25.

⁷⁴ М. Пазяк, *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини, op. cit.*, с. 222.

⁷⁵ *Ibidem*, с. 221.

⁷⁶ *I d e m*, *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток, op. cit.*, с. 34.

⁷⁷ *Ibidem*, с. 34.

- Жайворонок В., *Українська етнолінгвістика*, Київ 2007.
- Заянчковський І., *Пам'ятники тваринам*, Київ 1983.
- Збірка українських приказок та прислів'їв: Репринтне відтворення вид. 1929 р.*, Київ 2002.
- Їжакевич Г., *Стилістична класифікація фразеологізмів* [в:] „Укр. мова і літ. в школі”, № 10, 1971, с. 13–21.
- Кіт відчуває наближення хвороби людини і намагається попередити про неї*, <http://pereplut.net/texts/text/27>, [20.05.2015].
- Кіт відчуває наближення хвороби людини і намагається попередити про неї*, <http://health.unian.ua/regnews/74643-kit-vidchuvae-nablijennya-hvorobi-lyudini-i-namagaetsya-poperediti-pro-neji.html>, [20.05.2015].
- Кіт*, <http://about-ukraine.com/index.php?text=1723>, [20.05.2015].
- Огієнко І., *Історія української літературної мови*, Київ 2001.
- Словник символів культури України*, <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>, [20.05.2015].
- Словник фразеологізмів української мови*, уклад. В. Білоноженко, Київ 2003.
- Пазяк М., *Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми*, Київ 1991.
- Пазяк М., *Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру*, Київ 1990.
- Пазяк М., *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, Київ 1989.
- Пазяк М., *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*, Київ 2001.
- Персонажи славянської міфології*, сост. А. и С. Кононенко, Київ 1993.

THE SYMBOLIC CHARACTERISTICS OF UKRAINIAN ETHNO-PHRASEOLOGY: THE BIPOLAR OPPOSITION “A PERSON – AN ANIMAL”

This article deals with the description of ethno-phraseological units which are the marking animal world. We analyse the symbolics of the figurative opposition in “a person – an animal” and we pay attention to the importance to analysing the imagery of folk-speech as a complete language microsystem.

Key words: phraseology unit, ethno-phraseologism, zoo-phraseologism, figurative opposition.